

Н.С. Жұбаназарова¹, Н.Д. Дайрабай², А.А. Төлегенова³

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫНА ОТБАСЫЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жеткіншек балалардың өзін-өзі бағалауына отбасылық қарым-қатынастың әсерлері қарастырылған. Қазіргі уақытта жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына көбірек көңіл бөлінуде, ал ата-ана тәрбиесі жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына әсер етеді. Ата-аналар баланың алғашқы әлеуметтік ортасы болып табылады және олар көптеген жеке қасиеттердің қалыптасуы, мысалы, жеке автономия, қауіпсіздік сезімі, сондай-ақ өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Зерттеудің мақсаты - жасөспірім шақтағы тәрбие стилінің өзін-өзі бағалауға әсерін зерттеу. Ал міндеттері: ата-ана тәрбие стилдерінің өзін-өзі бағалауға әсер ету ерекшеліктері бойынша әдеби дереккөздерді талдау. Жеткіншек кезіндегі өзін-өзі бағалау деңгейін зерттеу. Отбасылардың ерекшеліктері мен түрлерін зерттеу және жасөспірімдердегі өзін-өзі бағалаудың ерекшеліктері мен факторларын анықтау, сонымен қатар жасөспірім кезіндегі ата-ана стилінің өзін-өзі бағалауға әсер ету ерекшеліктерін қарастыру. Осы мақалада зерттеу әдістемелерінің бірі психикалық жағдайдың өзін-өзі бағалауын диагностикалау әдісі - Г.Айзенк методикасы көрсетілген. Зерттеудің практикалық маңыздылығы - ата-аналарға, жасөспірімдерге арналған нұсқаулықтар жасалды. Сондай-ақ өзін-өзі бағалауды арттыру бойынша жасөспірімдермен сабақтар өткізу мүмкіндігі бойынша педагогтарға арналған әдістемелік ұсынымдар әзірленді.

Кілттік сөздер: жасөспірім, отбасы, өзін-өзі бағалау.

Н.С. Жубаназарова¹, Н.Д. Дайрабай², А.А. Төлегенова³

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА САМООЦЕНКУ ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В этой статье рассматриваются последствия семейных отношений на самооценку детей младшего возраста. В настоящее время все больше внимания уделяется самооценке подростка, и как показывает практика, воспитание в семье имеет сильное влияние на самооценку подростка. Родители являются первым социальным окружением ребенка, и они оказывают существенное влияние на формирование многих личностных качеств, таких как личностная автономия, чувство защищенности, а также самооценка. Цель исследования - изучение влияния стиля воспитания родителей на самооценку подростков. А задачи: проанализировать литературные источники по особенностям влияния стилей родительского воспитания на самооценку. Исследование уровня самооценки в подростковом возрасте. Изучение особенностей и типов семей и выявление особенностей и факторов самооценки у подростков, а также выявление особенностей влияния родительского стиля на самооценку в подростковом возрасте. В данной статье показан из методов исследования это методика диагностики самооценки психического состояния по Г.Айзенку. Практическая значимость исследования заключается в том, что разработаны методические рекомендации для родителей, подростков. Также разработаны методические рекомендации для педагогов по возможности проведения занятий с подростками по повышению самооценки.

Ключевые слова: подросток, семья, самооценка.

Zhubanazarova N.S.¹, N.D.Dairabay², A.A. Tolegenova³

¹al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

INFLUENCE OF FAMILY RELATIONS ON SELF-ESTIMATION OF ADOLESCENTS

Abstract

This article examines the effects of family relationships on the self-esteem of young children. Currently, more and more attention is paid to the self-esteem of a teenager, and as practice shows, upbringing has a strong influence on the self-esteem of a teenager. Parents are the first social environment of the child, and they have a significant impact on the formation of many personal qualities, such as personal autonomy, a sense of security, and self-esteem. The purpose of the study is the influence of parenting style on adolescents' self-esteem. Tasks: to analyze literary sources on the peculiarities of the influence of parenting styles on self-esteem. Study of the level of self-esteem in adolescence.

Studying the characteristics and types of families and identifying the characteristics and factors of self-esteem in adolescents, as well as identifying the features of the influence of parental style on self-esteem in adolescence. In this article, one of the research methods is the method of diagnosing self-assessment of the mental state according to G. Eysenck. The practical significance of the study lies in the fact that guidelines for parents and adolescents have been developed. Methodological recommendations have also been developed for teachers on the possibility of conducting classes with adolescents to increase self-esteem.

Key words: *teenager, family, self-esteem.*

Кіріспе. Қазіргі уақытта жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына көбірек көңіл бөлінуде, ал ата-ана тәрбиесі жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына әсер етеді. Ата-аналар баланың алғашқы әлеуметтік ортасы болып табылады және олар көптеген жеке қасиеттердің қалыптасуы мен жеке автономия, қауіпсіздік сезімі, сондай-ақ өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Бала мен ата - ана қарым-қатынасы-бұл баланың психикалық дамуы мен жеке басының қалыптасуын анықтайтын орта. Ата-аналардың балаға әсері көбінесе оған тәрбиелік әсермен байланысты, ал бала туралы идеялар тәрбиенің ішкі (индикативті) негізі болып табылады. Отбасы-бұл бала үшін әлеуметтік қатынастардың негізгі моделі. Отбасында жасырын өзара ұсыныстар мен өзара әсер негізінде ерекше атмосфера қалыптасады, тіпті ашылмаған ойларды бала атап өтіп, оның санасына еніп, содан кейін мінез-құлықта көрінеді. Отбасында бала мен ананың арасындағы эмоционалды шиеленіс қарым-қатынас дамиды. Онымен қарым-қатынаста бала қоршаған әлемнің сенімділігі мен осы әлемде өмір сүру қабілетінің алғашқы тәжірибесін алады[1].

Нәтижелері. Бұл жұмыста біз осы мәселенің кейбір аспектілерін атап өтеміз, өйткені үйлесімді қарым-қатынас құру, отбасында гүлденген психологиялық жайлы климат ата-аналардың бірінші міндеті болуы керек, өйткені онсыз баланың сау толыққанды тұлғасын қалыптастыру мүмкін емес. Отбасылық қатынастардағы ауытқулар баланың жеке басының қалыптасуына, оның сипатына, өзін-өзі бағалауына және басқа да психикалық қасиеттеріне теріс әсер етеді; бұл балаларда әртүрлі проблемалар туындауы мүмкін: мазасыздықтың жоғарылауы, мектептегі үлгерімнің нашарлауы, қарым-қатынастағы қиындықтар және басқалар[2]. Зерттеу мәселесі-ата-ана тәрбиесі мен жасөспірімдердің өзін-өзі бағалауы арасындағы байланысты анықтауға бағытталған. Соңғы жылдары қоғамда болған елеулі өзгерістер отбасы институтының жаңа проблемаларын тудырды, қолайсыз психологиялық климаты бар, күрделі тұлғааралық қатынастары бар отбасылар саны едәуір өсті, бұл отбасылық тәрбиенің әртүрлі стильдерінің жасөспірімнің өзін-өзі бағалауына әсер ету мәселесіне эксперименттік зерттеулер жүргізудің өзектілігін анықтайды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы осы мәселенің әлеуметтік - психологиялық әдебиеттерінде жеткіліксіз дамумен анықталады. Зерттеудің жаңалығы - отбасындағы балаларды тәрбиелеу ерекшеліктерін теориялық талдау, балалардың ата-аналармен оң/теріс қарым-қатынасын анықтайтын факторларды анықтау. Ата-аналарға, жасөспірімдерге арналған нұсқаулықтар жасалды. Сондай-ақ өзін-өзі бағалауды арттыру бойынша жасөспірімдермен сабақтар өткізу мүмкіндігі бойынша педагогтарға арналған әдістемелік ұсынымдар әзірленді.

Талқылау. Қазіргі уақытта отбасы мен баланың толыққанды әлеуметтік бейімделген тұлға ретінде қалыптасуына көп көңіл бөлінеді. Отбасы – бұл бала үшін өмірінің барлық кезеңдерінде әлеуметтенудің алғашқы институты, онда ол айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасауды үйренеді [3]. Бұл әр түрлі жастағы, әр түрлі жыныстағы адамдар тобы, сондықтан жасөспірімнің осындай жоспармен қарым-қатынас жасау тәжірибесін алуы өте маңызды. Отбасының жасөспірімге әсері ерекше сипатқа ие-бұл, ең алдымен, жасөспірімді қалыптастыру және өзінің жеке басын білу міндеттеріне байланысты. Осы кезеңдегі жасөспірімнің ерекшелігі-қажеттіліктердің екі түрінің бір уақытта болуы: ата-аналардан автономия қажеттілігі және өзін-өзі анықтау және отбасына қолдау көрсету және қосылу қажеттілігі. Жасөспірімдердің өзін-өзі бағалау деңгейі мен отбасындағы ата-ана стилі арасында байланыс бар деп болжаймыз. Сонымен, атап айтқанда, отбасылық тәрбиенің сәйкес келмеуі, шамадан тыс авторитаризм және дұшпандық сияқты стратегиялары жасөспірімнің өзін-өзі төмен бағалауының қалыптасуына әкелуі мүмкін және, керісінше, баланы тәрбиелеудегі дәйектілік, оған деген оң қызығушылық жасөспірімде өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейін қалыптастырады деп болжанады.

"Психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауын диагностикалау" әдістемесі (Айзенк Г.)

Мақсаты: мазасыздық, ашуланшақтық, агрессивтілік және қаттылық деңгейін анықтау.

Әдістеме 40 сұрақтан тұрады:

I 1...10 сұрақ-мазасыздық;

II 11... 20 сұрақ-көңілсіздік;

III 21...29 сұрақ - агрессивтілік;

IV 31...40 сұрақ-қаттылық.

Өзін-өзі бағалау тестінің мәтіні психикалық күйлердің ауырлығы Г. Айзенк.

Нұсқаулық: келесі сөздердің сізге қаншалықты сәйкес келетінін бағалаңыз.

2 ұпай-қолайлы

1 ұпай-сәйкес келеді, бірақ онша емес

0 ұпай-сәйкес келмейді

I

- 1) Мен өзіме сенімді емеспін.
- 2) Жиі ұсақ-түйектерге байланысты қызарып кетемін.
- 3) Менің ұйқыым мазасыз.
- 4) Мен оңай күйзеліске түсемін.
- 5) Мен тек қиялдағы қиындықтар туралы алаңдаймын.
- 6) Қиындықтар мені қорқытады.
- 7) Мен өз кемшіліктерімді қазғанды ұнатамын.
- 8) Мені сендіру оңай.
- 9) Мен күдіктімін.
- 10) Мен күту уақытын әрең өткіземін.

II

11) Көбінесе маған үмітсіз болып көрінеді, оның ішінен сіз 1-ден шығудың жолын таба аласыз.

- 12) Қиындықтар мені қатты ашуландырады, мен қатты қиналамын.
- 13) Үлкен қиындықтар туындаған кезде мен өзімді кінәлауға жеткілікті негіз жоқ.
- 14) Бақытсыздықтар мен сәтсіздіктер маған ештеңе үйретпейді.
- 15) Мен күресуден бас тартамын, оны нәтижесіз деп санаймын.
- 16) Мен өзімді қорғансыз сезінемін.
- 17) Кейде менде үмітсіздік бар.
- 18) Мен қиындықтар алдында шатасып кеттім.
- 19) Өмірдің қиын сәттерінде кейде балалық шақпен жүремін, өкінгім келеді.
- 20) Менің мінезімнің кемшіліктерін түзетілмейтін деп санаймын.

III

- 21) Соңғы сөзді қалдырамын.
- 22) Әңгімеде жиі әңгімелесушіні үземін.
- 23) Мені ашуландыру оңай.
- 24) Басқаларға ескерту жасағанды ұнатамын.
- 25) Мен басқалар үшін билікті болғым келеді.
- 26) Мен кішкентайға қанағаттанбаймын, мен ең жақсысын қалаймын.
- 27) Ашуланған кезде мен өзімді нашар ұстаймын.
- 28) Мойынсұнғаннан гөрі жақсы басқаруды жөн көріңіз.
- 29) Менде өткір, өрескел жест-ишара бар.
- 30) Мен кекшілімін.

IV

- 31) Маған әдеттерді өзгерту қиын.
- 32) Назар аудару оңай емес.
- 33) Мен барлық жаңа нәрселерден өте сақ боламын.
- 34) Мені сендіру қиын.
- 35) Көбінесе менің басымнан құтылу керек деген ой пайда болмайды.
- 36) Адамдарға жақындау оңай емес.
- 37) Тіпті жоспардың шамалы бұзылуы мені ренжітеді.
- 38) Мен жиі қыңыр боламын.
- 39) Тәуекелге барғым келмейді.

40) Мен қабылдаған күн режимінен ауытқуды қатты сезінемін.

Айзенк әдісінің психикалық жағдайының ауырлығын диагностикалау сауалнамасының нәтижелерін бағалау және түсіндіру:

I. Мазасыздық: 0...7-алаңдатарлық емес; 8...14 балл - орташа, рұқсат етілген деңгейдегі мазасыздық; 15...20 балл - өте алаңдатарлық.

II. Көңілсіздік (фрустрация): 0...7 балл-сізде жоғары өзін-өзі бағалау жоқ, сәтсіздіктерге төзімді, қиындықтардан қорықпаңыз; 8...14 балл-орташа деңгей, көңілсіздік орын алады; 15...20 ұпай-сіз өзіңізді төмен бағалайсыз, қиындықтардан аулақ боласыз, сәтсіздіктерден қорқасыз, ашуланасыз.

III. Агрессивтілік: 0...7 балл - сіз сабырлысыз, төзімдісіз; 8... 14 балл - агрессивтіліктің орташа деңгейі; 15...20 балл - сіз агрессивті, шыдамсызсыз, адамдармен қарым-қатынаста және жұмыста қиындықтар бар.

IV. Қаттылық: 0...7 балл-қаттылық жоқ, оңай ауысу, 8...14 балл - орташа деңгей; 15...20 балл - қатты қаттылық, мінез-құлықтың, нанымдардың, көзқарастардың өзгермейтіндігі, тіпті олар алшақтаса да, нақты ортаға, өмірге сәйкес келмейді, жұмыстың өзгеруі, отбасындағы өзгерістер қарсы [4].

Айзенк психикалық жағдайларды өзін-өзі бағалауды диагностикалау әдісінің қорытындысы:

Зерттеу 8-9 сынып оқушылар арасында екі мектепте жүргізілді. Оқушылар әр түрлі сыныптардан, әр түрлі жастағы және конференц залына шақырылды. Олар мектеп интерактив тақтадағы және интернеттегі хабарландыру арқылы шақырылды.

Бұл тренинг Алматы қаласындағы №144 мектеп-гимназиясы мен М.Мақатаев атындағы №140 гимназиясының жасөспірім жастағы, барлығы 100 оқушылардың арасында (орташа жасы – 13-14 жас) жүргізіледі сәйкес келетіні туралы сенімді түрде айту үшін әр түрлі оқушыларды шақыру керек болды:

2 топ алынды: 12 оқушыға арналған тестілеу және 18 оқушыға арналған бақылау — бұл оқушылардың тренингке ерекше көңіл аударып баратындығына байланысты, сондықтан ең аз адамдар саны алынды, бірақ бақылау тобы оңай қабылданады, тек екі рет тренингтен өтпеген оқушыларды тексеру жеткілікті.

Әр топта бірдей уақыт аралығымен екі тестілеу өткізілді, тестілеу тобында жаттығулар жасамас бұрын алғашқы зерттеу және бақылау тобында бір уақытта тестілеу өткізілді.

Эксперименттік топтағы "психикалық күйлердің өзін-өзі бағалауы" (Айзенк бойынша) сынағы бойынша қайталама диагностика нәтижелері:

Мазасыздық шкаласы бойынша:

6 оқушы (60%) (5 оқушы (50%) - бірінші бөлімде) - төмен мазасыздық; 3 оқушы және бірінші және екінші диагностикалық бөлімдерде (30%) - орташа, рұқсат етілген деңгейдегі мазасыздық; 1 оқушы (10 %) (3 оқушы (30 %) - бірінші бөлімде)- өте мазасыз.

Фрустрация шкаласы бойынша:

5 оқушы (50%) (3 оқушы (30 %)–бірінші бөлімде) - өзін-өзі бағалауы жоғары, сәтсіздікке төзімді, қиындықтардан қорықпайды; 5 оқушы (50%) (5 оқушы (50%) - бірінші бөлімде) - орташа деңгей, көңілсіздік орын алады; бірде-бір оқушы (4 оқушы (20 %) - бірінші бөлімде) - өзін-өзі бағалаудың төмендігі, қиындықтардан аулақ болу, сәтсіздіктерден қорқу, ашулану.

(Сурет 1): агрессивтілік шкаласы бойынша:

10 оқушы (50%) (8 оқушы (40%) - бірінші бөлімде) - сабырлы, ұстамды, агрессивті емес; 4 оқушы (40 %) - бірінші бөлімде де, екінші бөлімде де агрессивтіліктің орташа деңгейі; 2 оқушы (20%) (3 оқушы (30 %) - бірінші кесу)- агрессивті, шыдамсыз, оқушылармен қарым-қатынас жасау және жұмыс істеу кезінде қиындықтар бар.

Қаттылық шкаласы бойынша:

5 оқушы (50%) (5 оқушы (50 %) - бірінші бөлімде) - қаттылық жоқ, жеңіл ауысу, 3 оқушы (30 %) (4 оқушы (40 %) - бірінші бөлімде) - орташа деңгей; 2 оқушы (20%) (3 оқушы (30 %) - бірінші бөлімде) - қатты қаттылық, мінез-құлықтың, нанымдардың, көзқарастардың өзгермейтіндігі, тіпті олар алшақтаса да, нақты ортаға, өмірге сәйкес келмейді.

Екінші диагнозға сәйкес, бақылау тобында 7 оқушы қайтадан анықталды, оларда мазасыздық, агрессия, ашуланшақтық және қаттылық деңгейі жоғарылайды.

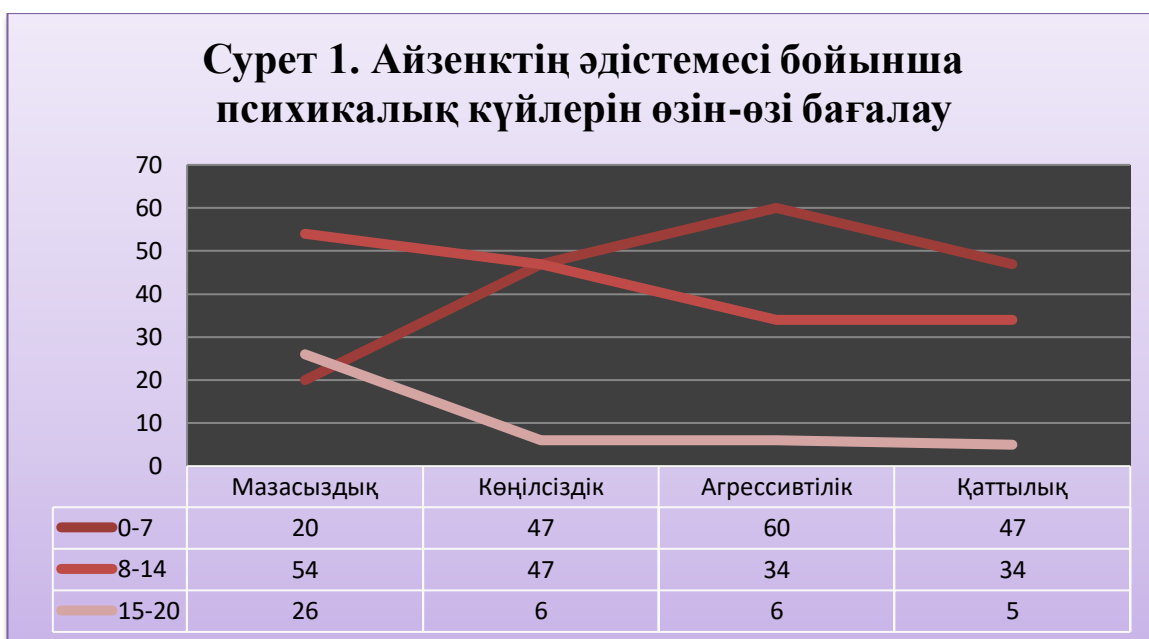
Бұл әдістер емтихан кезіндегі психикалық күйлердің динамикасын қарастыруға мүмкіндік берді [5].

Әдістеменің мақсаты: белгілі бір уақыт жалғасында басым болатын оқушының төрт негізгі жағдайын (мазасыздық, фрустрация, агрессия, қаттылық) анықтау.

Критерийлер: мазасыздық деңгейі 0-ден 7 баллға дейін. Фрустрация жылдамдығы 0-ден 7 баллға дейін. Агрессия нормасы 0-ден 7 баллға дейін. Қаттылық нормасы 0-ден 7 баллға дейін.

1-кесте. Айзенктің әдістемесі бойынша психикалық күйлерін өзін-өзі бағалау

Ұпай саны	Мазасыздық	Көңілсіздік	Агрессивтілік	Қаттылық
0-7	1 оқушы (20%)	7 оқушы (47%)	9 оқушы (60%)	7 оқушы (47%)
8-14	8 оқушы (54%)	7 оқушы (47%)	5 оқушы (34%)	5 оқушы (34%)
15-20	4 оқушы (26%)	1 оқушы (6%)	1 оқушы (6%)	2 оқушы (20%)

Бірінші суретте бағалауға дейін Айзенк әдістемесі бойынша психикалық жай-күйі анықталған оқушылардың пайыздық үлестірімі (N=15).

Біздің зерттеулеріміздің нәтижесінде мыналар анықталды: 3 оқушы, бұл респонденттер санының 20% - құрайды, алаңдаушылық деңгейі төмен, бұл қалыпты жағдай. 8 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 54% - мазасыздықтың орташа деңгейі бар. Сауалнамаға қатысқандардың 26% - жоғары құрайтын 4 оқушының мазасыздық деңгейі жоғары. 7 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 47% - норма фрустрация деңгейі төмен, бұл қалыпты жағдай. Сондай-ақ 7 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 47% - орташа көңілсіздік деңгейі бар. 1 оқушы, бұл 6% құрайды, көңілсіздік деңгейі жоғары. 9 оқушы, бұл респонденттер санының 60% - норм агрессивтілік деңгейі төмен, бұл норма. 5 оқушы, бұл 34% агрессивтіліктің орташа деңгейіне ие. 1 оқушы, бұл 6% агрессивтіліктің жоғары деңгейіне ие. 7 оқушы, бұл респонденттер санының 47% құрайды, қаттылық деңгейі төмен. 5 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 34% - орташа қаттылық деңгейі бар. 3 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 20% - жоғары қаттылық деңгейі жоғары.

2-кесте. Оқушыларды Айзенктің диагностикасы арқылы психикалық күйлерін өзін-өзі бағалау

Ұпай саны	Мазасыздық	Көңілсіздік	Агрессивтілік	Қаттылық
0-7	1 оқушы (6%)	1 оқушы (6%)	1 оқушы (6%)	1 оқушы (6%)
8-14	3 оқушы (20%)	5 оқушы (34%)	2 оқушы (14%)	5 оқушы (34%)
15-20	11 оқушы (74%)	9 оқушы (60%)	12 оқушы (80%)	9 оқушы (60%)

Екінші суретте оқушыларды бағалау барысында Айзенк әдістемесі бойынша психикалық күйлері анықталған оқушылардың пайыздық үлестірімі (N=15)

Біздің зерттеулеріміздің нәтижесінде мыналар анықталды: 1 оқушы, бұл респонденттер санының 6% құрайды мазасыздық деңгейі төмен. 3 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 20% - орташа мазасыздықтың орташа деңгейі бар. 11 оқушы, бұл 74% құрайды, мазасыздық деңгейі жоғары. 1 оқушы, бұл респонденттер санының 6% құрайды, көңілсіздік деңгейі төмен. 5 оқушы, бұл 34% құрайды, орташа көңілсіздік деңгейі бар. Және 9 оқушы, бұл 60% - құрайды, олардың көңіл-күйі жоғары. 1 оқушы, бұл респонденттер санының 6% құрайды, агрессивтілік деңгейі төмен. 2 оқушы, бұл 14% агрессивтіліктің орташа деңгейіне ие. 12 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 80% - агрессивтіліктің жоғары деңгейі бар. 1 оқушы, бұл респонденттер санының 6% құрайды, қаттылық деңгейі төмен. 5 оқушы, бұл 34% орташа қаттылық деңгейіне ие. 9 оқушы, бұл сауалнамаға қатысқандардың 60% - жоғары қаттылық деңгейі жоғары.

Осылайша, жасөспірімнің өзін-өзі бағалауы өзін құрдастарымен салыстыру, құрдастарын, ересектерді және өздерін бағалау негізінде қалыптасады. Сондай-ақ, әр жас кезеңінде жетекші қызмет өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Бастауыш мектеп жасында оқу іс-әрекеті жетекші болып табылады және баланың өзін-өзі бағалауының қалыптасуы оның жетістіктеріне байланысты. Сонымен қатар, кіші мектеп оқушыларының өзін-өзі бағалауы тәуелсіз емес және ата-аналар мен мұғалімдердің бағалауына байланысты.

Қорытынды. Қазіргі ақпараттық қоғамда ересек оқушының мәртебесіне деген ұмтылыс қол жетпейтін арман болып табылады. Сондықтан жасөспірімде жасөспірім ересек емес, жасқа байланысты кемшілік сезімін алады. Жасөспірім психологиялық тұрғыдан оқушы өмірінің құндылығы ретінде объективті әлемге тәуелді болады. Туған кезінен бастап объективті әлемде өмір сүріп, оны жас кезінен бастап функционалды мақсаты мен эстетикалық құндылығына сәйкес игере отырып, жасөспірім осы әлемді қалыптастыра бастайды.

Өзін-өзі бағалау - өзін-өзі танудың құрамдас бөлігі, ол оқушының өзін, қабілеттерін, адамгершілік қасиеттері мен іс-әрекеттерін өзі туралы білімімен қатар бағалайды. Өзін-өзі бағалау дегеніміз - адамның маңыздылығы, қоғамдағы жеке іс-әрекеттің маңыздылығы, сондай-ақ өзін, жеке қасиеттерін, сезімдері мен эмоцияларын, кемшіліктері мен қасиеттерін бағалау туралы ерекше идеялары. Өзін-өзі бағалау жеке тұлғаның құрылымында орталық білім алады. Ол негізінен адамның әлеуметтік бейімделгенін, оның мінез-құлқы мен қызметін реттей алатындығын анықтайды [6].

Әдетте, табысты оқушының өзін-өзі бағалауы жоғары, ал әлсіз оқушылардың өзін-өзі бағалауы төмен. Әлсіз оқушылар біртіндеп өз-өзіне күмәндануды, мазасыздықты, ұялшақтықты, ересектерге қатысты сергектікті дамыта бастайды. Табысты оқушы өзіне деген сенімділікті дамытады, көбінесе шамадан тыс өзіне деген сенімділікке айналады. Жетіспеушілік өзін-өзі бағалаудың жоғарылығымен де көрінуі мүмкін. Бұл баланы жиі мадақтайтын отбасында болады, ал кішкентай нәрселер мен жетістіктер үшін сыйлықтар беріледі (бала материалдық сыйақыға үйренеді). Бала өте сирек жазаланады, талап ету жүйесі өте жеңіл. Тиісті ұсыну - жазалау мен мадақтаудың икемді жүйесі қажет. Оған таңдану мен мадақтау алынып тасталады. Іс-әрекеттер үшін сыйлықтар сирек беріледі.

Қорытындылай келе, бала өзін-өзі бағалау дамуының негізгі кезеңдері, өзін-өзі бағалау деңгейін қалыптастыру үшін негізгі рөл отбасы және отбасындағы белгіленген қарым-қатынас атқарады, балалар жасы кезеңде орын алады атап өткен жөн. Жеке тұлғалар, өмірімде өзара түсіністік пен қолдау негізделген отбасы, өзін-өзі жеткілікті, табысты және мақсатты жатыр [7]. Алайда, өзін-өзі бағалау, тиісті жағдай жеткілікті деңгейде қалыптастыру үшін, бұл бірге мектеп қоғамдастық шеңберінде және олардың құрдастарының, институттың өмірінде табысты және басқалардың арасында қарым-қатынас жатады, ол қажет. Жеткіншектердің белгілі бір топқа енуі ересектерден эмансипациясынан туындайды және өз құрбы-жолдастары жағынан психологиялық қорғанысты сезінуден пайда болады. Егер жеткіншек кезінде құрбы-жолдастарының құндылығын игеру бағдар болса, ал мұның негізінде бір-бірімен түсіну. Ол осы қарым-қатынаста өзіне жолдасының несі ұнап, несі ұнамайтынын білуге тырысады. Өзінің оған, оның өзіне қатынасын салыстырады, жәбірлейтін қылықтарды анықтап, олардың себептерін білуге тырысады. Ойланумен бірге жеткіншек өзін жолдасымен салыстырады. Қорыта келе, осындай бағалау процесінде қатынастарға көңілі толмаудың себептері, кімнің кінәлі екендігі, одан әрі не істеу керек, мәселен, кешірім сұрау немесе достасуды қою қажет пе деген түсінік қалыптасады [8]. Сондай-ақ, адамның мұрагерлігі өзін-өзі бағалауды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Kondraşenko, V.T. *Osnovy semeinoi psihoterapii i semeinogo psihologicheskogo konsültirovaniya: obşaiia psihoterapia/ V.T. Kondraşenko, D.İ. Donskoi, S.A. İgumnov. – M.: İzd-vo İnstituta Psihoterapii, 2008. – 453s.*

2. Bojovich L.İ. *Problemyformirovanialichnosti. / Pod redaksiei D.İ. Feldşteina. 2-e izdanie. M.: İnstitutprakticheskopsihologii, Voronej: Modek, 2007. – 352 s.*

3. Muhina V. S. *Vozrastnaiapsihologia: fenomenologiarazvitia, detstvo, otrochestvo: Uchebnikdlä stud. vuzov. - 4-e izd., stereotip. - M.: İzdatelskisentr «Akademia», 2000. - ISBN 5-7695-0408-0(s. 371-373)*

4. Gogisaeva O.U., Nebejeva A.V., Şibzuhova, D.A. *Detsko-roditelskieotnoşeniiasamosenkapodrostka // Baltiskigumanitarnyijurnal.- 2018.- №3.- S. 183-186.- <https://elibrary.ru/item.asp?id=36237892>*

5. Ostapenko G.S., Ostapenko R.İ. *Analizsobenosteilichnostipodrostkov s deviantnypovedeniem // Perspektivynauki i obrazovania. 2013. № 1. S. 54-60.*

6. Coopersmith S. *The Antecedents of Self-Esteem. San Francisco: W. H. Freeman & Co, 2007. P.(283 б)*

7. Wylie R. C. *The SelfConcept. V.1: A Review of Methodological Consideration and Measuring Instrument. Lincoln: University of Nebraska Press, 2004. P. 57-116.*

8. Narege G., Jūbanazarova N.S. *Qazırgı zaman jetkinşekteriniñ tūlğalyq damuyndağy psihologialyq ereşelikter.- http://www.rusnauka.com/2_KAND_2015/Psihologia/7_185818.doc.htm*

9. Dubrovina Í.V., Lisina M.Í. *Vozrastnye osobnosti psihicheskogo razvitia detei.* - M., 2010.-420 s.
10. Buhalenkova D.A., Karabanova O.A. *Osobnosti samoosenki u podrostkov s raznym ponimaniem uspeha.* Nasionälnyi psihologicheski jurnal № 3(31) 2018
11. Janazarova Z.J. *Otbasy sociologiasy.* - 2-şı basylım –Almaty: Qazaquniversiteti, 2010. – 239 b.
12. Baimūqanova M.T. *Otbasy men äleumettikpedagogikalıq jūmys.* – Astana: Parasat älemi baspasy, 2005. – 180 b.
13. Avdeeva N.N., Silvestru A.Í., Smirnova E.O. *Razvitie predstavleni o samom sebe u podroстка // Vospitanie, obuchenie i psihologicheskoe razvitie.* - M., 2007.-544.- 120s.
14. Lampropoulou, Aikaterini. *Personality, school, and family: What is their role in adolescents' subjective well-being // Journal of Adolescence, Vol. 67, 2018, p. 12-21, ISSN 0140-1971, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S014019711830085X>*
15. Muralidharan, A. et al. *Parental relationships and behavioral approach system dysregulation in young adults with bipolar disorder. Journal of clinical psychology, [s. l.], v. 71, n. 4, p. 387–401, 2015. DOI 10.1002/jclp.22146.*
16. Jūbanazarova N.S. *Jas erekşelik psihologiasy: oqu qūraly.* Almaty – Qazaq universiteti, 2013. - 254 b.
17. Jubanazarova Naziraş Suleimenovna *Jalpy psihologiağa kırıspe " Qazaq universiteti "* 2021 - g. ISBN 978-601-04-4998- 174
18. *From the conceptual ideation theory on joint-dialogical cognitive activity/* Jakupov, S.M., Tolegenova, A.A., Zhubanazarova, N.S., Toksanbaeva, N.K., Jakupov, M.S. *Psychology in Russia: State of the Art, 2013, 6(4), cmp. 82–93*
19. Babaev S.B., Orazov Ş.B., Babaeva Q.S. *Pedagogika: jalpy negızderi jāne tārbie teoriasy: oqu qūraly.*- Almaty, 2018.- 124 b.
20. Sadykova Nazira Marguşovna. *Jas öspirimderdiñ tūlğalyq qalyptasuyna qarym-qatynastyñ äseri,* 2014 - g. 3 - str. KazNU im. äI-Farabi
21. Nabuova R. *Tārbie jūmysynyñ ädistemesi: oqu qūraly.*- Almaty, 2014.- 272 b.
22. Jūmajanova G.Í., Särsenbaeva B.Ĝ. *Psihologia pāni boiynşa ädisnamalyq negızderi: oqu qūraly.*- Pavlodar, 2012.- 156 b.